

Vorbij licht en donker

Op de eerste dag van de schepping maakte God het licht, en hij zag dat het goed was. En hij scheidde het licht af van de duisternis. Hij noemde het licht 'dag' en de duisternis 'nacht'. In het paradijs had de mens nog geen kennis van goed en slecht - maar zodra Adam en Eva de verboden vrucht hadden gegeten, beseften ze: als het licht goed is, en het tegenovergestelde van het licht is de duisternis, dan is de duisternis dus slecht. De nakomelingen van Adam en Eva herhaalden deze formules in de nacht, terwijl ze staarden naar het vuur, generatie na generatie.

De Grieken vertelden een ander verhaal over licht en donker. Voordat er goden waren was er Chaos. Uit de Chaos kwamen de Aarde, de Onderwereld, en Eros. Daarna bracht Chaos ook de Duisternis en de Nacht voort, broer en zus, de tweede generatie. Duisternis en Nacht mengden zich in liefde, en uit deze incest kwam de Dag voort - voor het eerst in de geschiedenis van de kosmos was er licht. De wetten van de genetica waren al wat ze nu zijn: de Dag leek zowel op haar vader als op haar moeder, een perfecte mix van Duisternis en Nacht - net als haar broers en zussen, Doem, Noodlot, Dood, Slaap, Droom, Schande en Leed.

In de Griekse mythologie is licht geen vijand van de Duisternis, maar zijn kind. De Duisternis stuurt het licht de wereld in om zichzelf te vermenigvuldigen. Licht is duisternis in beweging. Toen Prometheus het vuur van de goden stal, bracht hij leed voor de mensheid. Dat was geen toeval: wie licht brengt, brengt ook verwoesting en duisternis. Vanuit het oog van Medusa (een achterlicht van de Dag) verspreidt het donkerste licht zich: wie dat licht ziet, versteent. Maar als dat licht terugkomt waar het vandaan komt, als Medusa haar eigen ogen ziet, blijft er alleen maar duisternis over. Licht is duisternis in beweging, als het stil komt te staan blijft er alleen duisternis over.

Wij zitten klem tussen de God van Eden en de goden van Hesiodus. We vertellen onszelf 's nachts nog steeds dat licht goed is en duisternis slecht, maar weten ook dat licht en duisternis geen vijanden zijn - ze werken samen. Duisternis wordt pas zichtbaar als er licht aanwezig is waartegen het verdwijnt en licht is alleen zichtbaar als er contrasten zijn, en dus schaduwen. Rembrandt en Caravaggio zijn als schilders van de duisternis tegelijk schilders van het licht; hun techniek is chiaroscuro, het dik aanzetten van contrasten tussen donker en licht. Een geslaagd chiaroscuro is niet alleen een contrast, maar ook een zorgvuldige balans tussen licht en donker - geen half-half verdeling, maar een subtiel spel dat maakt dat donker echt donker is, en licht echt licht. In een mislukt chiaroscuro overschaduwet één van de twee factoren de andere: teveel licht, en het donker verdwijnt - en daarmee ook het licht zelf; teveel duisternis en het licht verdwijnt - en daarmee ook het donker zelf. In het werk van Malevich, bijvoorbeeld, is geen sprake meer van 'licht' en 'duisternis', maar alleen maar van kleuren - wit, zwart, rood. Dat komt niet alleen doordat het abstract is - Mark Rothko heeft bijvoorbeeld een aantal geslaagde chiaroscuros met abstracte vormen. Het komt door het gebrek aan compromis bij Malevich: zijn lichte en donkere kleuren blijven twee gescheiden werelden, waardoor er licht noch donker is. In Rothko is er communicatie tussen de twee, komt het licht voort uit de duisternis en vice versa. Malevich volgt Genesis, Rothko volgt Hesiodus.

Ook in chiaroscuro is licht duisternis in beweging: een overdaad aan duisternis betekent een gebrek aan beweging, een overdaad aan licht is een gebrek aan rust. Dit spectrum vouwt aan de randen weer terug naar de andere kant: zuivere duisternis is hetzelfde als zuiver licht. Is er een verschil tussen totale duisternis en verblinding door zuiver fel licht? In werkelijkheid is de keuze tussen licht en duisternis geen of/of, maar is de wereld een en al chiaroscuro.

Het licht van beeldschermen dat de hele dag in onze ogen terecht komt verstoort ons slaapritme; lichtbeelden uit zwarte schermen in donkere woonkamers - het chiaroscuro van het dagelijks leven. De Franse denker Guy Debord stelde in 1967 de diagnose dat we leven in een spektakelmaatschappij. Dat komt erop neer dat

het chiaroscuro van onze wereld is doorgeslagen naar de kant van het licht: de maatschappij is uit balans door een overdaad aan zichtbaarheid, aan nadruk op imago's, aan fascinatie met beelden en neonlicht. Hier staat de Bijbelse mythologie ons in de weg: 'En God zag het licht, dat het goed was' (Genesis 1:4) geeft geen enkele houvast voor een mensheid die zich uit het lood geslagen voelt door het constante bombardement van licht. Voorbij licht en donker is ook voorbij goed en kwaad. Een kind dat met een vergrootglas mieren verbrandt. De lichtflits van een bombardement op een Afghaanse bruiloft. De rode laser op een *sniper rifle*. De felle lichten van paparazzi die schandaal zoeken. Zelfs het spektakel van een kernexplosie is tegelijk een dynamisch chiaroscuro van verblindend licht en verduisterende wolken, en een moreel chiaroscuro, een afschuwelijke verwoesting waar je niet van weg kunt kijken. Ondanks onze overtuiging dat licht goed is en donker kwaad, is licht in de praktijk meestal een schaduwgebied waar goed en kwaad elkaar raken, in elkaar overlopen, en elkaar versterken.

De eenzijdige associatie van licht met goed en donker met slecht, de erfenis van de Bijbel, is in de Verlichting van de achttiende eeuw gesecculariseerd - het is niet meer een God die licht van donker scheidt en ziet dat het goed is, maar de menselijke rede. Vooruitgang is licht, stilstand is donker; technologie is licht, fysieke arbeid is donker; Europa is licht, barbarij is donker. Dit ziet eruit als een nieuwe mythologie, maar is in feite hetzelfde model dat sinds Genesis de mensheid in zijn greep houdt: licht is goed, donker is slecht, en de twee zijn strikt gescheiden.

Wie echt een nieuwe mythologie van licht en donker wil maken, moet voorbij de Bijbel gaan - terug naar Hesiodus, bijvoorbeeld. Het werk van sommige kunstenaars en denkers geeft een glimp in deze nieuwe mythologie; het zijn tot nog toe slechts zijaanzichten, potloodschetsen, ontwerptekeningen, maar ze suggereren dat er een andere wereld mogelijk is - waar het donker niet dreigender is dan het vuur, waar verlichting zowel vooruitgang als vernietiging betekent, waar licht de dochter is van duisternis - een wereld van chiaroscuro.

Rik Peters (1989) is filosoof. Hij studeerde filosofie en klassieke talen in Amsterdam (UvA en Vrije Universiteit) en Venetië (Ca'Foscari). Hij woont en werkt in Chicago, Verenigde Staten.

AF
Ak
amsterdams
fonds voor de
kunst

M
mondriaan
fonds

X Gemeente
X Amsterdam
X Oost

Budweiser
Budvar

SAHA
SUPPORTING
CONTEMPORARY
ART FROM
TURKEY

BRADWOLFF
PROJECTS

